

264

A cégéerekről

A közelmúltban egy érdekes könyv jelent meg, Csatskai Endre: Cégéerek című hézagpótló műve. Úgy gondoltuk, nemcsak azért érdemes felhívni erre a figyelmet, mert szakmatörténeti kuriózumokat tartalmaz, hanem az egész cégér-téma aktualitása miatt is. A könyv egy sor ötletet adhat jóízű, humoros üzletnevek

kimérni. Arra az időre, rendszerint 1-2 hétre, amikor a polgár serét kimérte, házára kitűzték a soros serfőzőjogot gyakorló polgárok közös cégérét, a kék golyót, melyről később még szó lesz.

Hazánkban a 16. században tilos volt egy cégér alatt kétféle bort kimérni. Ha más borra akart valaki áttérni, köz-

ben mindig összefüggött az idegenforgalommal, illetve a település nagyságával, sőt az üzlethálózat differenciáltságával is.

E két alapfajtán belül léteztek céhjelvények, házjegyek és üzletcégérek (19. század elejei elnevezéssel boltcíme-
rek), mint rokonfogalmak, melyek rendeltetése többé-kevésbé eltért egymástól. Ezek a történeti fejlődés különböző szakaszaiban alakultak ki.

Az egyes üzletfajták általános jelvényeinek eredetét sok esetben a görög és római mítoszokban találjuk, mások a céhrendszer idejében születtek. A pénzváltók jelvénye Merkurt, a gyógyszeráraké Hygieia-t vagy kígyót ábrázolt, a borbélyoknál a cintányér, kovácsoknál a patkó, pékeknél a percc, lakatosoknál a kulcs volt az általános jelzés. E jelvények tekintetében azután a legkülönbözőbb változatokat, ábrázolási módokat, sőt tréfás címereket is alkalmaztak, melyek — különösen a vendéglőknél — különféle rajzokkal és felírásokkal voltak kapcsolatban.

A római hadsereg táborhelyein a zsoldfizető, kenyér- és abrakasztó magisterek működési helyét egy marokra fogott szalmacsomó jelezte, melyet földbe szúrt lándzsa végére kötöttek. Római befolyástól függetlenül ugyanilyen ősi jelzés volt az alföldi korcsmákon még a harmincas években a karóra kötött szalmacsomó vagy vesszőseprű. Ennek továbbfejlődése a lobogó gyaluforgács vagy rúdra akasztott lomb- illetve borostyánkoszorú.

A sermérő cégér legősibb formája a láncon lógó kék golyó volt. A Kék-golyó utca a hasonló nevű, és még a har-

„A 3 Majomhoz” cégérképe. (A harmadik majmot a tükör pótolta)

felelevenítésére (pl. „GYERE BE GYÜJTS RA”) is. A könyv szerzője a cégérek „végleges eltűnése”-ről ír ugyan, de e sorok írójának meggyőződése, hogy éppen feltámadásuk napjait éljük.

Az értelmező szótár szerint a cégér „valamely mesterség, foglalkozás megjelölésére használt jelképes tárgy, régebben cimberszerű ábrázolat, kép vagy tábla, főként vendégfogadónak, korcsmának, üzletnek rendszerint névadó jelvénye, rúdra akasztva, a műhely, bolt épületnek falán vagy ajtaja fölött”.

A cégérek fő funkciója az volt, hogy az általános írástudatlanság korában bizonyos képszerű jelzésekkel igazítsa útba azt, aki valamilyen kézművest, kereskedőt, korcsmát, fogadót, patikát, fűszerest, péket, lakatosot keresett. A cégér mindenki számára érthető jel volt, mely már messziről és hivatáson intégetve jelezte, hol milyen mester gyakorolja cégéres jogát.

A borértékesítéssel foglalkozó szabad polgárokat már a római birodalomban is kötelezte a törvényhozás, hogy a rájuk eső eladási napon a borkimérést házukon jelzéssel tüntessék fel.

A serjogos személy köteles volt házát megjelölni egész Európában, s így hazánkban is. A 14. századtól az 1840-es évek végéig minden szabad királyi város mindazon polgárainak, akinek háztelke volt, joga volt saját serfőző kamrájában vagy a városi tanács által felállított, és meghatározott sorrendben igénybe vehető serfőző házban sert főzni és azt háznál

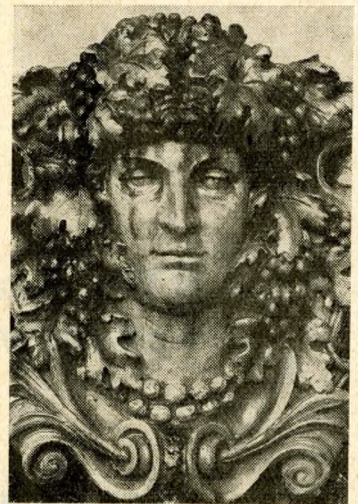
ben egy órára be kellett vonni a cégért. Az italmérés szüneteltetését jelentette a cégér rúdjának lefelé lógatása is.

A középkorban több városunkban a korcsmacégéereket ünnepnapokon a prédikáció végéig be kellett venni, ezalatt az italmérés szünetelt. Amint látni fogjuk, a cégér néha a kimérés alatt álló bor korára, színére, sőt származási helyére is tájékoztatást nyújtott.

A cégérek tehát tulajdonképpen a hírverés eszközei voltak, segítettek a tájékozódást és gyakran útbaigazítást nyújtottak az áruválasztásra is. Funkciójukból következik, hogy ilyenek azóta léteznek, amióta az iparos már nem csak vásárok számára termelt, hanem otthoni készletre is.

Ami a cégérek fajtáit illeti, két fő csoportot különböztethetünk meg: az általános — egy-egy szakmára vonatkozó —, és az egyedi — a szakmán belül egy adott üzletre, műhelyre vonatkozó — jelzést. Előbbi megmutatta, milyen üzletről van szó, utóbbi hogy melyikről.

Az a körülmény, hogy a fejlettebb forma, az egyedi cégér elsősorban vendéglátóipari egységekre volt jellemző már a rómaiaknál, arra enged következtetni, hogy szakmánkban már kezdetben viszonylag sok üzlet volt. Ezek szükség-szerűen konkurráltak egymással, s így nagyobb jelentősége volt annak, hogy elsősorban az utazók, az idegenek biztonsággal meg tudják azokat különböztetni. Ez a magyarázata annak is, hogy az egyedi cégérek kultusza adott helyen és idő-

Tabáni vendéglő Bacchus-fejét ábrázoló színes kerámia dombormű cégére.

míncas években működő egykori beszálló vendégfogadóról kapta nevét. A „seres golyóbis”, a „kék golyó” — mely tekebábuvá stilizált formában is létezett — flandriai származású, de egész Európában elterjedt. A golyóról gyakran bábu, sőt néha erről még forgácssomó is ló-

(Folytatás a 9. oldalon)

A cégekről

(Folytatás a 7. oldalról)

gott le, néhol a gyaluforgácsot a gömbös fejű bábura kötötték. Ebből fejlődött azután tovább a forgács- és szalmaeredet megőrző *fonott gömb- vagy harangforma*, esetleg szintén bábuval, vagy komlótobozt utánzó fenyőtobozzal. A középkorban díszes rúdon tábla, azon a város vagy földesúr — a sermérő szabadságot kifejező — címerpajzsa, a 18. században korsót markoló kéz is előfordult, gyakori a serescsizmás cégér is, vagy a bakserre utaló bakkecske.

A legegyszerűbb korcsmacégér — egyszerűs mind a csárdák szinte egyedüli jelvénye — a *forgácskoszorú* volt. A korcsmák további ősi jelei voltak a *fenyőág* illetve *bögre* is.

Pozsony városa 1497-ben szabályozta a cégér használatát. Ez a jelzőmód abból állt, hogy ha egy boros uraság egy hordót csapra akart verni, köteles volt az első hajnali harangszókor házára cégért kitenni, mégpedig, ha két éves bort kezdett — forgácsot, benne szalmaköteggel; egy éves bornál — forgács-cégért; újbornál — zöld lombot.

Sopronban a 16. század végén fehér illetve piros *szalag* jelezte a bor színét, az óbort pedig *szalmakereszt*. A debreceni 1556. évi városszabályzat szerint a somogyi és baranyai bor mérését gyalogfenyővel (boróka) vagy borostyánnal, a hegyaljai borostyánnal vagy forgáccsal kellett jelezni.

Bár kétségtelenül ezek az általános jelzések voltak a legősibbek, mégis ismerünk *egyedi* cégeket is, már a római korból. Nero idejében ismert vendéglátóipari cégeket voltak a kakas, kígyó, elefánt, körte, kard, fenyő, medve és a „Négy Nővérhez”.

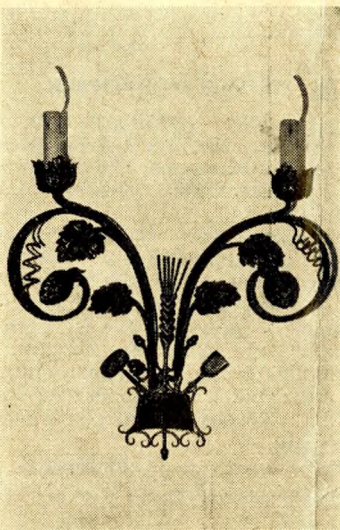
Hazánkban a 17. század vége óta ismerünk olyan egyedi vendéglátóipari üzletneveket, melyek cégéres ábrázolását a név alapján joggal feltételezhetjük. Ilyenek voltak pl. Pesten 1696-ban a Fehér Hajó, Arany Horgony, Arany Sas, Fekete Sas, Fehér Rózsa, Fehér Ló, és Fehér Ökör. Ezek száma az üzlethálózat viszonylag lassú fejlődése miatt csak a 19. század első felében nőtt jelentősebben. E folyamat megértéséhez azonban szólnunk kell még a házjegyekről.

Az egyedi cégér nem közvetlenül az általános cégérből, hanem a házjegyekből fejlődött ki. Magyarországon ugyanis a házak számozását csak II. József rendelte el, bár ezt több városban már korábban is megkezdték. Ezért volt nagy jelentősége a házjegyeknek, a házon elhelyezett kőfaragásnak, domborműnek, festménynek. Ha pl. egy kereskedő házat épített, olyan házjegyet tettek fel rá, amely arra is utalt, milyen kereskedőről van szó. Hirdetéseikben azután nem is a bolti cégért említették, hanem a házjegyet, ami tehát nemcsak a ház, hanem az abban működő üzlet megjelölésére is szolgált.

A városi házak méretei egyre nőttek, az emeletes épületeken „elvesztek” a házjegyek, illetve egy-egy nagyobb házban több üzlethelyiség is elfért egymás mellett. Ezért a boltosok kezdtek áttérni a házjegytől elkülönült bolti cégekre. Ez Bécsben 1820 körül vált általánossá,

nálunk a Honművész 1833-ban ír arról, hogy „Dívatba jöttek a címerek”, vagyis az egyedi bolti cégekről.

Korábban viszont gyakori volt, hogy több különböző, közeli üzlet a házjegyhez igazodóan ugyanazt a cégért használta. A budai — ma is álló — Szarvas házról elnevezett régi Szarvas téren volt például a hasonló cégért viselő kávéház, illetve péküzlet is. Akkoriban a kiflilt „szarvas zsemle”-nek hívták, mert két „szarva” van, később csak egyszerűen „szarvas” volt a kifli neve. A péküzlet Szarvas cégére tehát szójátékos utalás volt a tér nevére, a házjegyre és a süteményfajtára egyaránt.

A Ketter vendéglő fallkarja, a serföző céh jelvényeivel díszítve.

De általában nemcsak az üzletnek és háznak, hanem a különböző céheknek is volt valamilyen jelvényük. A serföző céh címerében pl. serleves kádból jobbra, illetve balra kinyúló serlémerítő száka, árpaszorító vagy malátaforgató lapát, középen árpakalász és komlótoboz szerepelt. A kávécsok címere átlósan keresztbefektetett két biliárd-dákó, közben egy-egy biliárdgolyó, alul kávéfindzsa. Ezeket a céhjelvényeket gyakran az üzlet egyedi cégérével párhuzamosan, egyidejűleg is alkalmazták. Egyik képünk a Vendéglátóipari Múzeumban lévő fallkart mutatja, mely egykor a Ketter vendéglőt díszítette.

Egyes ivótársaságoknak is volt „cégerük”, jelvényük, mely bent az üzletben törzsasztaluk, fülkékjük fölött függött.

Gundel Imre

(A következő számunkban folytatjuk)

Idegenforgalmi rekord Finnországban

1971-ben 40 százalékkal több külföldi járt az ezer tó országában, mint egy évvel korábban. Az idegenforgalmi bevétel mintegy 700 millió finn márka volt.